

INFOKRÁCIA

BYUNG-CHUL HAN

INFOKRÁCIA

BYUNG-CHUL HAN

*A digitalizáció
és a demokrácia válsága*

Fordította
Csordás Gábor

TYPOTEX

A fordítás a következő kiadás alapján készült:

Byung-Chul Han: *Infokratie*

Digitalisierung und die Krise der Demokratie

© 2021 Matthes & Seitz Berlin

Hungarian translation © Csordás Gábor, 2024

Hungarian edition © Typotex, Budapest, 2024

Engedély nélkül semmilyen formában nem másolható!

ISBN 978 963 493 315 1

TARTALOM

Az információs rezsim / 7

Infokrácia / 22

A kommunikatív cselekvés vége / 39

A digitális racionalitás / 52

Az igazság válsága / 66

AZ INFORMÁCIÓS REZSIM

Információs rezsimnek az uralom olyan formáját nevezzük, amelyben az információk és feldolgozásuk algoritmusok és mesterséges intelligencia alkalmazásával mértékadóan meghatározzák a társadalmi, gazdasági és politikai folyamatokat. A fegyelmező rezsimmel szemben nem a *testeket és energiákat*, hanem az *információkat és adatokat* aknázzák ki. A hatalomszerzésben nemcsak a termelési eszközök tulajdonának van döntő szerepe, hanem azokhoz az információkhoz való hozzáférésnek is, amelyeket a pszichopolitikai felügyelet, a viselkedés irányítása és előrejelzése érdekében használnak fel. Az információs rezsim az információs kapitalizmushoz kapcsolódik, amely felügyelőkapitalizmussá fejlődött, és az embert *adat- és konzumállattá* fokozta le.

A fegyelmező rezsim az ipari kapitalizmus uralmi formája. Az maga is gépszerűen működik. Mindenki csak egy kis fogaskerék a fe-

gyelmező hatalmi gépezetben. A fegyelmező hatalom az idegpályákig és izomrostokig hatol, és egy „alaktalan anyagból [...] gépet” csinál.¹ „Engedelmes” testet gyárt: „az a test engedelmes, amely alávethető, hasznosítható, átalakítható és tökéletesíthető”.² Az engedelmes testek mint termelő gépek nem *adatok és információk*, hanem *energiák hordozói*. A fegyelmező rezsimben az embereket *munkaállattá* fokozzák le.

A kommunikáción és hálózatoszágon alapuló információs kapitalizmus elavulttá teszi az olyan fegyelmező technikákat, mint a térbeli elszigetelés, a munka szigorú felügyelete vagy a test idomítása. Az információs rezsim eszménye nem az „engedelmesség” (*docilité*), amely engedelmeskedést vagy alkalmazkodást is jelent. Az információs rezsimnek alávetett alany nem engedelmes és nem szófogadó. Inkább arra büszke, hogy *szabad, eredeti és kreatív. Produkálja és alakítja magát*.

Foucault fegyelmező rezsimje az elszigetelést alkalmazza az uralom eszközeként: „a magány a teljes alávetettség alapfeltétele”.³ A Panoptikon, egymástól elszigetelt celláival, a fegyelmező re-

¹ Michel Foucault: *Felügyelet és büntetés. A börtön története*. Budapest, Gondolat, 1990. 185. Ford. Fázsy Anikó és Csűrös Klára.

² Uo. 187.

³ Uo. 323.

zsim jel- és eszményképe. Az elszigetelés azonban már nem vihető át az információs rezsimre, amely éppenséggel a kommunikációt aknázza ki. A felügyelet az információs rezsimben az adatok közvetítésével valósul meg. A fegyelmező Panoptikon önmagukban elszigetelt lakói nem hoznak létre adatokat, nem hagynak maguk után adatnyomokat, mivel *nem kommunikálnak*.

A biopolitikai fegyelmező hatalom célpontja a test: „A kapitalista társadalomban a legfontosabb a biopolitika: a biológiai, a szomatikus, a testi.”⁴ A biopolitikai rezsimben a testet egy termelési és felügyeleti gépezetbe préselik bele, amely fegyelmező ortopédia segítségével optimalizálja. Ezzel szemben az információs rezsim, amelynek megjelenésére Foucault szemlátóma-
st nem figyelt fel, nem alkalmaz *biopolitikát*. Nem a test érdekli. A *pszichét* hajtja uralma alá a *pszichopolitika* segítségével. A test ma elsősorban az esztétika és a fitness tárgya. Legalábbis a nyugati információs kapitalizmusban messze-
menően megszabadult a fegyelmező hatalomtól, amely munkagéppé fokozná le. A testet a szépségipar kaparintotta meg magának.

⁴ Michel Foucault: „Die Geburt der Sozialmedizin”. In *Schriften in vier Bänden*. 3. Frankfurt a. M., Suhrkamp, 2003. 275. (Eredeti kiadása: „La naissance de la médecine sociale”. In uő: *Dits et écrits*. 3. 1954–1988. Párizs, Gallimard, 1994. 207.)

Minden uralom saját *láttatási politikával* rendelkezik. A szuverenitásrezsimből a hatalom pompázatos megjelenítései az uralom lényegéhez tartoznak. Médiuma a színjáték. Az uralom teátrális csillogással mutatja magát. Sőt, ez a *csillogás* legitimálja. Az uralmat a hatalom szertartásai és jelképei stabilizálják. Az erőszak hatásvadász koreográfiái és kellékei, a büntetés komor ünnepélye és szertartásai az uralom mint színház és látványosság kellékei. A testi tortúrát hatásosan tálalják a nézők elé. A hóhér és az elítélt színészként lép föl. A nyilvánosság színpad. A szuverén hatalom teátrális láthatósága révén hat. Olyan hatalom, amely mutatja, közhírré teszi magát, henceg és tündököl. Az alávetettek ezzel szemben, akikkel szemben kibontakozik, megszeménően láthatatlanok maradnak.

A premodern szuverenitásrezsimmal ellentétben a modern fegyelmező rezsim nem a színjáték társadalma, hanem a felügyeleté. A szuverenitás fényűző színrevitele és a hatalom látványos szemléltetése a felügyelet kevéssé látványos bürokráciájának adja át a helyet. „Nem grádicsokon állunk, s nem is a színpadon”, hanem „panoptikus gépben vagyunk [...] mi vagyunk az egyik fogaskereke”.⁵ A fegyelmező rezsimben teljesen megfordul a láthatósági viszony.

⁵ Foucault: *Felügyelet és büntetés*, 295.

Nem az uralmon lévők válnak láthatóvá, hanem az uraltak. A fegyelmező hatalom láthatatlanná teszi magát, miközben az alávetettekre szünet nélküli láthatóságot kényszerít. Az alávetetteket fényszóróval világítják meg, hogy a hatalom számára szüntelenül hozzáférhetőek legyenek. „A fegyelmezés alanyát az állandó szem előtt lét, a bármikor megláthatóság tartja alárendelt állapotban.”⁶

A fegyelmező Panoptikon azért hatékony, mert lakói folytonosan megfigyelve érzik magukat. Belsővé teszik a felügyeletet. A fegyelmező hatalom számára lényeges „a láthatóság tudatos és folyamatos állapota”.⁷ George Orwell felügyeleti államában a Nagy Testvér gondoskodik a folytonos láthatóságról: *Big Brother is watching you*. A felügyeleti rezsimben olyan térbeli elrendezések biztosítják az alávetettek láthatóságát, mint az elzárás és az elszigetelés. A tér meghatározott pontjait jelölik ki számukra, amelyeket nem hagyhatnak el. Mozgásukat erősen korlátozzák, nehogy kivonhassák magukat a panoptikus hozzáférhetőség alól.

Az információs társadalomban a fegyelmező rezsim zárt közzetei nyitott hálózatokká oldódnak. Az információs rezsimre a következő topo-

⁶ Uo. 255.

⁷ Uo. 274.

lógiai elvek érvényesek: a megszakítottságokat folytonosságok váltják fel. Az elzárások helyébe megnyitások lépnek. A magánzárkákat kommunikációs hálózatok bontják meg. A láthatóságot most egészen más módon, *nem elszigetelés, hanem hálózatosság* révén biztosítják. A kommunikáció átcsapását felügyeletté a digitális információtechnika teszi lehetővé. Minél több adatot hozunk létre, minél intenzívebben kommunikálunk, annál hatékonyabb lesz a felügyelet. A mobiltelefon mint a felügyelet és alávetés készüléke a szabadságot és a kommunikációt aknázza ki. Továbbá az információs rezsimben az emberek nem megfigyeltnek, hanem szabadnak érzik magukat. Az uralmat paradox módon éppen a szabadság érzése biztosítja. Az információs rezsim ebben alapvetően különbözik a fegyelmező rezsimtől. *Az uralom abban a pillanatban lesz teljes, amikor szabadság és felügyelet egybeesnek.*

Az információs rezsim minden fegyelmező kényszer nélkül boldogul. Az emberekre nem kényszerítenek panoptikus láthatóságot. Ehelyett minden külső kényszer nélkül, belső szükségletből meztelenítik le magukat. *Produkálják magukat*, azaz színre lépnek. A francia *se produire* ige azt jelenti, *látni engedni magát*. Az információs rezsimben az emberek önként törekednek láthatóságra, miközben a fegyelmező

rezsim kényszerítette őket erre. Önként állnak reflektorfénybe, egyenesen vágynak erre, míg a fegyelmező Panoptikon lakói kerülni próbálják.

Az *átláthatóság* a láthatósági politika neve az információs rezsimben. Aki az átláthatóságot kizárólag egy intézmény vagy személy nyitott információs politikájára vonatkoztatja, nem érti horderejét. Az átláthatóság az *információs rezsim rendszerszerű kényszere*. Az átláthatóság imperatívusza így hangzik: *mindennek információként kell rendelkezésre állnia*. Az átláthatóság és az információ ugyanazt jelenti. Az információs társadalom az átláthatóság társadalma. Az átláthatóság imperatívusza az információk szabad áramlását biztosítja. Valójában nem az emberek, hanem az információk szabadok. Az információs társadalom paradoxona a következő: *az emberek az információk foglyai*. Saját magukat bilincselik meg, miközben kommunikálnak és információkat hoznak létre. *A digitális börtön átlátható*.

Az Apple bemutatóboltja New Yorkban egy üvegkocka. Az *átláthatóság szentélye*. A láthatósági politika tekintetében a mekkai Kába-kő építészeti ellenpárja. A *kába* szó szerint kockát jelent. Sűrű fekete függöny zárja el a láthatóságtól. Csak papok léphetnek be az építmény belsejébe. Az *arkánium*, amely a láthatóságtól megvonja magát, a teopolitikus uralom lényegi eleme.